

GLENN HULTMAN

Institutionen för utbildningsvetenskap, Linköpings universitet

Per Lindqvist – Lärares förtroendearbetstid (Malmö: Malmö högskola, Lärarutbildningen, 2002)

Forskningen om lärares arbete, ur ett vardagsperspektiv, är inte särskilt omfattande. I den här avhandlingen lämnas ett bidrag och syftet med studien är att skapa en teori om lärares arbete. Per Lindqvist genomför detta genom att studera lärares förtroendearbetstid. Han koncentrerar sig på det som sker under eftermiddagarna, kvällarna, i bilen till arbetet, under helgerna och under natten. Redan på första sidan i avhandlingen framträder kärnan i studien, som löper som en röd tråd genom arbetet, nämligen lärararbetets oavslutade karaktär och det komplexa i arbetet.

Arbetet sker i ett socialt sammanhang, där få, felaktiga eller motstridiga signaler ges, där sambandet mellan undervisning och inläring är oklart, där miljön präglas av oförutsägbarhet och omedelbarhet och målen framstår som oklara och mångtydiga, där återkopplingen är svårfångad och infaller med fördröjning. Författaren menar att lärares arbete genomförs i en miljö som präglas av komplexitet, osäkerhet och förtätning.

Avhandlingen följer den forskningsinriktning som kallas »Grounded Theory» som ursprungligen formulerades av Glaser och Strauss. Som författaren ser det, går den ut på att man ger sig in i ett forskningsarbete och successivt låter området ta form. Man tar det steg-för-steg och avvaktar med att läsa in sig på litteraturen. Men i den här avhandlingen blev det en pendelrörelse och ett flöde mellan olika delar och faser i forskningsarbetet.

Tanken är att forskaren skall lyssna och se på aktörerna (lärarna) för att förstå deras handlingar. Det skall fokusera på sådant som berör lärare. Med hjälp av *grundad teori* (den term på svenska som används) så upptäcks lärarnas centrala problem och hur dessa hanteras samt orsakerna till detta. Detta utgör nyckelbegreppen i ett arbete med grundad teori, så som det hanteras i den här avhandlingen. Även om avhandlingen troget följer den klassiska formeln för ett sådant här arbete finns det också avvikelser och en utveckling av metoden.

Författaren ger argument för sitt metodval och redovisar på olika ställen den kritik som framförts mot traditionen. Han anger sina egna erfarenheter som lärare och den förförståelse han har och hur detta påverkar studien. Författarens arbete och även själva avhandlingen drivs av ett teoretiskt gyro. Och vi får som läsare följa med från den inledande orienteringsfasen och den första studien till den avslutande litteraturanalysen.

Redan inledningsvis, i Kapitel 3, redovisas slutresultatet, den grundade teorin, som jag redovisar nedan genom att beskriva dess huvudbegrepp. Mittdelen i avhandlingen redovisar hur Per Lindqvist arbetar för att komma fram till sin teori och den byggs upp av följande delar: (i) dagböcker som skrivs av 50 lärare – våren 2000; (ii) intervjuer med 7 lärare – september 2000;

(iii) enkät till 85 lärare – december 2000; (iv) litteraturstudier som data – år 2001.

I dagboksstudien läggs grunden till teorin med begreppen *mental beredskap* och *det oavslutade lärararbetet*. Dessa ingår i det som kallas huvudspår, det vill säga de kategorier som träder fram ur datamängden. Andra intressanta kategorier kallas ledtrådar, vilka kan kvala in senare under arbetets gång. I avhandlingen sammanfattas teorin i både text och en modell och vi rör oss nu i de centrala fälten i den modellen.

I intervjuerna fokuseras på tre lärare som inte berördes av oavsiktliga tankar samt fyra som kraftigt berördes av den mentala beredskapen i arbetet. Citaten i de här kapitlen är intressanta och ger en god inblick i deras arbete »hemma». Några citat får illustrera:

Sedan jag lagt mig på kvällen hör jag nyheterna på radion. Djurgårdens IF har tagit SM-guld i hockey. Måste komma ihåg att prata med Olle om det. Det är jätteviktigt för honom.

Huvudet känns helt tomt och jag kan inte fokusera tankarna. Klarar inte ens att läsa *Expressen*, det får bli *Bollibompa* i stället ... det tar på de mentala krafterna att vara lärare.

Idag slog det mig vad jag gillar att undervisa. Det är »superkul», som barnen säger.

Har just nu, strax efter midnatt, tillverkat en stencil till matematik-konferensen. Jag försöker klara en dag till! En vecka till, sen påsklov. Kanske klarar jag det!

Jag kan känna ibland när man har förklarat eller gått igenom någonting att: Jag tror de köpte det. De såg till och med glada ut, en del av dem. Det kan jag känna.

I den här analysen tillkommer en kategori i huvudspåret, nämligen »Hinder för att nå avslut» vilket beror på den förtätade arbetsdagen och osäker elevrespons. Här anar författaren att den mentala beredskapen har två delar, en negativ med malande tankar och en positiv som gäller själva planeringsarbetet.

Han antar också att lärarens erfarenhet har betydelse i detta sammanhang och det leder fram till en prövning med hjälp av en enkät. Resultatet visar att han kan precisera huvudspåret så att den mentala beredskapen får två egenskaper, tankar som fotboja respektive tankar som färdkamrat. Men betydelsen av erfarenhet kan inte beläggas kvantitativt. Han antar dock att erfarenhet har en kvalitativ innebörd. Den skapar en tillit till att effekterna av ens handlingar kommer att bli betydelsefulla och har givit en översiktlig bild av terrängen. Min egen tanke blir här att man kanske kan se det så att lärare får en mönsterkänsla, en processkänsla och det är detta som blir gyrot i arbetet.

Efter detta redovisas relevant litteratur som ligger nära huvudspåret och ledtrådarna. Begreppen fotboja respektive färdkamrat genererar begreppen framgångsinriktad och handlingsinriktad uppmärksamhet. Kring detta kret-

sar granskningen av tidigare forskning och han noterar att man funnit att ältande tankar och mål, särskilt orealistiska målsättningar, ger en känsla av oändliga historier. Den tidigare forskningen har också pekat på hur svårt det är att lära av sina egna resultat, vilket beror på att man inte får den omedelbara återkoppling som är så viktig. I en hänvisning till forskare som Calderhead och Bandura påpekas till och med att det är en bragd av lärare att undervisning så ofta resulterar i inläring.

I slutkapitlet lyfts den grundade teorin till en makronivå för att man inte skall förlägga problemen till lärarna själva utan även fokusera ramar och omgivningsfaktorer. Där uppmärksammas även forskningen om stress, kritiken av målstyrningen och litteraturen om reflektion. Den senare lånar sig lätt till att legitimera ett styrningstänkande, framhåller författaren. Även lärararbetets artistiska karaktär och hur lärare skapar kunskap i sitt arbete, trots den komplexa miljön, diskuteras. Författaren avslutar genom att ifrågasätta retoriken kring nya produktionsideal som till exempel mager produktion liksom de negativa konsekvenser detta får för den enskilde. Han formulerar en önskan om förbättringar av skolan genom att forskningen visar hindren och skapar argument för förändring. Hans egen avhandling har ambitionen att fungera frigörande, dvs skapa handlingskraft. Detta är ett viktigt tillägg till den grundade teorins ideal i den här avhandlingen.

Tabell 1. De båda kunskapsintressena *Alfa* och *Beta*.

Alfa	Beta
Förståelse från aktörens egen utgångspunkt	Söker data och orsaker utan subjektiva utgångspunkter
Naturalistiska observationer	Kontrollerad mätning
Subjektiv	Objektiv
Nära data	Distans
»Insider»-perspektiv	»Outsider»-perspektiv
»Grounded», explorativ, beskrivande, induktiv	Bekräftande, förklarande, inferens, deduktiv
Process	Resultat
Valid: rik och djup	Säker: hårda data

I avhandlingen kan man finna underlag för reflektioner om grundad teori och dess funktion som forskningsstrategi. Är detta ett av flera olika sätt att vetenskapligt studera fenomen utan barlast av normativa teorier? En diskussion om forskning som legitimerar det påbudna och ger ett språk som försköner något i grunden negativt. Den grundade teorin utvecklades på 1960-talet med tydliga kvardröjande drag av positivism (data, förklara, predicera) och den har kritiserats för en inriktning på recept och instrumentalism enligt författarens analys. Man kan fråga sig om den kan kombineras med tankar om att sanningen är relativ och begrepp som situationsbundenhet, social konstruktion,

interaktion och hermeneutik? Det vill säga; kan man utveckla en vetenskaplig metod som så att säga spränger sina egna förutsättningar? Kan man kombinera *Alfa* med *Beta* i Tabell 1 ovan?

Här skulle man då kunna tänka sig att positivistiska ideal influeras och påverkas av ett hermeneutiskt kunskapsintresse. Avhandlingen ger utrymme för en sådan diskussion där ett alternativ kunde vara att man byter kunskapsintresse. Med hänvisning till den valda ansatsen kan man undra hur avhandlingens titel, empiri och det avhandlingen handlar om, förhåller sig till varandra? Alla datainsamlingar fokuserar på fritiden, men i dagböcker och i intervjuer finns det ändå en hel del om arbetet i skolan, dvs den reglerade tiden. Man får en känsla av att begränsningen till fritiden inte kan bibehållas då det egentligen handlar om arbetet i sig. Både texten och syftet ligger åt det hållet medan titel och data hålls kvar vid det de gör hemma och hur detta fyller deras tankar. Här kommer man att tänka på andra metaforer på teman som »Det oavslutade och det komplexa».

Lärares förtroendearbetstid ger en byråkratisk signal medan avhandlingen belyser ett gränslöst jobb. Man kan också fråga sig om den byråkratiska termen har någon innebörd för lärare? Förtroendearbetstid för kanske tankarna till frågor om makt och kontroll medan lärarjobbet ger andra känslor som har med ord som frihet, sommarlov och belastning att göra. Kan det vara så att kontrollen ökat och därmed stressen? Hur påverkas ett lärararbete av kortare lov och införandet av regleringar? Författaren lämnar inte några svar på dessa frågor men de diskuteras.

Författarens ambitioner är att lärare skall kunna använda den här forskningen för att påverka sin situation och utveckla sitt arbete. Detta leder till en diskussion om huruvida den här grundade teorin är en pedagogisk modell, om den är lätt att förstå för lärare och om den kan vara frigörande? Samtidigt visar författaren i sitt arbete att forskningen har svårt att nå fram och att ramarna påverkar vad som kan utföras. Det finns till och med sekvenser i avhandlingen (se citaten ovan) som skulle kunna leda till helt andra effekter. Rent teoretiskt kan man fråga sig om forskning rent av kan leda till lärarflykt när man ser hur yrkesverksamma lärare beskriver sina upplevelser och erfarenheter. Detta är absolut inte syftet med den här avhandlingen men kan vara ett intressant inlägg i diskussionen om forskningsanvändning.

I avhandlingen finns många teoretiska och empiriska fynd. Lärare verkar ha ett behov av att vittna om den reglerade tiden trots att de inte var tillfrågade om att göra det. Förklaringen kan vara att det är just detta som är kärnan i jobbet, det gränslösa och relationen till eleverna. Den avgörande responsen kommer i klassen och författaren väljer att utvidga åt den privata sfären eller den del som ligger utanför lektionerna. Det skulle vara mycket intressant om kommande forskning fokuserade sådant som författaren beskriver som bristen på kommunikation med eleverna. Han konstaterar att det finns ett betydande avstånd mellan lärare och elever. De vill tala med eleverna men hinner inte. De blir hänvisade till skriftlig kommunikation. Behovet av elevrespons kan ställas mot dagens debatt om olika teorier om lärande och önskvärda lärarroller.

I anslutning till diskussionen om lärares reflektioner och kritiken av den samma utnyttjas två meningsfulla begrepp, *reflektion-i-handling* och *intuition-i-handling*, där det ena »ser» bakåt medan den andra »ser» framåt. Båda utgör viktiga inslag i lärares arbete men är kanske inte tillräckliga för en helhetsförståelse av hur kunskap bildas i ett sådant yrke. Återigen uppmärksammas behovet av fördjupade studier.

I avhandlingen används ett antal nya begrepp som bildar den grundade teorin och här kan man ana en svårighet i den här typen av studier. De nya begreppen, t ex *fotboja*, *färdkamrat* och *framgångsinriktad uppmärksamhet*, kan vara svåra att använda vid en sökning efter relevant vetenskaplig litteratur. Men detta kan lösas genom att man inte söker på nyckelord utan använder andra strategier som referenslistor i »rätt» litteratur och »snow-ball»-metodik. Avhandlingen ger också ett underlag till en diskussion om innebörden i begreppet »grundad». Hur ser kedjan från data till teori ut? Varifrån hämtar man de ord och begrepp som bildar teorin? Hur nära citaten skall begreppen ligga för att de skall uppfattas som grundade? Var och hur kommer forskarens tolkningar in i analysarbete?

Per Lindqvists avhandling ger ett intressant bidrag till ett område som inte i alltför stor omfattning belysts på detta sätt. Den innehåller intressanta fynd och ett meningsfullt sätt att betrakta lärares arbete. Texten är lättläst och det är lätt att hitta den sekvens man intresserar sig för. Där finns också en god koppling till relevant litteratur inom området. Inte minst har den ett värde eftersom den framstår som en trovärdigt genomförd studie inom traditionen grundad teori, samtidigt som författaren söker utveckla metoden. En avhandling skriven av en lärare och dessutom med ett praktiskt intresse där sidantalet slutar på 184. Den ligger inom normen för avhandlingars omfång och den har genomförts inom en tidsperiod av två och ett halvt år, med ett licentiatarbete i botten. Ett meningsfullt arbete under lagom tid där åtminstone min läsning uppfattar att författaren får mycket sagt.